

С. 532. ...*Парафіяльний сад!* — Місцевість у Лондоні неподалік від театру «Глобус», в якому травили собаками ведмедів, прив'язаних до стовпів.

С. 533. ...*я не Гай, не Кольбранд, не Самсон...* — легендарні герої з біблії і лицарських романів, які відзначались великою фізичною силою. *Мурське поле* — місцевість на північ від лондонського Сіті, де відбувались навчання міської міліції, які збирали натовп глядачів. ...*по пиці видно, що мідник, бо ніс як те горно розпечене.* — Мідники в тогочасній Англії вважались п'яницями. ...*ота її каструля щербата з голови не з'їхала.* — Жінки-городянки носили тоді чепці, схожі на каструлі. *Це ті самі урвители, що горляють на виставах і б'ються за недогризки яблук.* — В тогочасних лондонських театрах аристократична публіка розважалася тим, що кидала в партер над'їдене яблуко, за яке учинялася там колотнеча між глядачами-простолюдинами. *Тауергіллська банда та ще оті виродки з Лаймхауса...* — Значення виразу залишається неясним. Деякі шекспірознавці (С. Джонсон) вважають, що маються на увазі зібрання пуритан в Тауергіллі і дім душевнохворих поблизу Лаймгауса. *Limbo Patrum* — за церковними книгами, місце, де перебували патріархи до прибуття Христа, межа пекла. Жито в жаргонному значенні — «в'язниця».

С. 534. *Маршалсі* — відома лондонська в'язниця.

С. 536. *При ній Пізнають люди господа...* — натяк на завершення Реформації в Англії за правління Єлизавети.

Дмитро НАЛИВАЙКО

ВЕНЕРА І АДОНІС

Поема була написана 1592 р. Вперше надрукована формою Octavo 1593 р. земляком Шекспіра Річардом Філдом. Книговидавцем «Венери і Адоніса» став Джон Харрісон. На титульному аркуші ім'я видавця не проставлене, але його видавничі права позначені емблемою із зображенням якоря. Текст, передрукований, певно, з вивіреного авторського рукопису, дійшов до нас в доброму стані. Тільки до 1636 р. вийшло 12 її видань. Присвячена «Венери і Адонісу» покровителів Шекспіра графу Саутгемпτονу.

Джерелом сюжету поеми стали «Метаморфози» Овідія. Шекспір міг прочитати книгу в оригіналі або ознайомитися з її текстом в англійському перекладі А. Голдінга (1567). У X книзі «Метаморфоз» оповідається про пристрась богині кохання Венери до юного мисливця Адоніса. В Овідія нічого не сказано про нехтування героя почуттям. Римського поета привернула до себе життєствердність міфа. Не скорившись долі, — «Над усім же ненависна, — каже. — Права не маєш однак!» — Венера в Овідія зберігає життя Адонісу, обернувши його на квітку. Близька до поеми Шекспіра сюжетна ситуація, розроблена Овідієм у IV книзі «Метаморфоз», де розповідається про пристрась німфи Салмакіді до юного Гермафродита, який теж знехтував коханням. Сцена боротьби німфи та юнака дуже нагадує аналогічний епізод у «Венері і Адонісі». Співзвучні поеми

Шекспіра й окремі фрагменти міфа про Нарциса (кн. III), наприклад, захоплення героя полюванням.

Поетичний дебют Шекспіра близький до надзвичайно розвиненої в західно-європейській літературі традиції створення любовних поем. Прагнення до вичення людського почуття зароджується ще в середньовічній куртуазній поезії. Особливою популярністю починає користуватись у цей час «Наука кохання» Овідія, що породила численні наслідування. Інтерес до теми зберігається в епоху Відродження. Думка про світову обов'язковість кохання звучить уже в творах Ф. Петрарки (більш абстрактно) і Дж. Боккаччо. У повісті Боккаччо «Аме-то» любов перетворює мисливця-варвара на «божественну людину» Відродження. В його жартівливо-галантній поемі «Полювання Діани» (1335), створеній, як і «Венера і Адоніс», на міфологічному матеріалі, богиня вимагає від своїх супутниць обітниця цнотливості. Юні мисливиці залишають Діану, віддавши перевагу богині кохання Венері. Галантно-авантюрна первооснова зберігається в поемах М. Боярдо, Л. Аріосто, Т. Тассо.

В Англії пісні та поеми про кохання створюють Т. Кемпін (1567—1619) та Дж. Гаскойн (бл. 1539—1577). До досвіду створення ренесансного галантного епосу на матеріалі англійської поетичної традиції звертається Е. Спенсер у поемі «Королева фей» (повністю опубл. 1609 р.). Дещо раніше в 12 еклогх «Пастушого календаря» (1579) Спенсер вводить до умовно-поетичного світу бесіди на різні етичні теми. Піднесеність і витонченість у його творах поєднується з ренесансним уславненням людського почуття. Саме в епоху Спенсера, у 80—90-х рр. XVI ст., в Англії спостерігається справжній поетичний вибух, до якого причетний був і автор «Венери і Адоніса», який назвав поему «первістком своєї фантазії».

Поема починається надзвичайно динамічно. Відмовившись від преамбул, Шекспір відразу ж розгортає дію: охоплена пристрасстю богиня кохання Венера переслідує юного Адоніса, який нехтує почуттям. Поема побудована так, як будувались ренесансні живописні полотна. Між іншим, до міфа про кохання Венери і Адоніса художники Відродження і XVII ст. звертались неодноразово (Тіціан, Веронезе, Пуссен, Рубенс та ін.). Поема пронизана яскравим світлом, розімкнута, відкрита назовні. Вранішнє сонце освітлює юного героя, який збирається на полювання. Палкі слова Венери на захист кохання супроводить полуднева сонячна спекота. Пауза — Адоніс покидає Венеру — пов'язана з настанням ночі. І, нарешті, багрянні промені вранішнього сонця освітлюють сцену полювання. Теплі золотаві тони притаманні образу Венери, в колористичному відношенні, побудованому на дзвінкому акорді золотого (волосся богині) й червоного (рум'янець, пурпурові вуста) кольорів. Земна, пройнята чуттєвістю краса Венери (волого-блискучі очі, напіввідкритий рот) нагадує зображення богині кохання на полотні Тіціана «Свято Венери» (1518).

Венера — втілення земного, чуттєвого кохання, змалюваного в поемі з усією його буйною язичницькою радістю і динамікою. Іронічні ноти, що лунають у тексті, — наприклад, згадка про спітнілі руки богині — не руйнують єдності образу. Перед нами — кохання сильне і природне, воно позбавлене галантних прикрас і не приховує свого реального, земного ества. Венера невід'ємна від

світу, що її оточує. Лейтмотив її мови — кохання є обов'язком і властивістю усього живого. Доводячи правомірність любові, Венера вдається до нескінченних прикладів із найрізноманітніших, а часом навіть несподіваних, сфер буття. Богиня апелює до законів суспільного життя, користуючись правовою і економічною термінологією. Виникає ренесансна концепція єдиного ланцюга буття. Всесвіт, прагнучи гармонії, не заперечує закону кохання, яке дає йому життя і вічне відродження. Висловлювання Венери близькі до першого циклу «Сонетів» Шекспіра (1—17) і комедії «Марні зусилля кохання».

Інше твердить Адоніс. Для об'ємнішої характеристики образів Шекспір вдається до контрастного зіставлення героїв. Якщо Венера палає вогнем пристрасті, то герой холодний і байдужий. Його довершена краса нагадує прекрасну скульптуру, позбавлену все-таки справжнього життя. Не випадково богиня називає Адоніса «ідолом», «мальованою картиною». Героя певною мірою можна зіставити з незакоханими персонажами шекспірівських п'єс (Бенволіо, Меркуціо, Бенедикт на початку дії і т. ін.). Ці герої, проте, висміювали кохання, Адоніс — його заперечує. Образ Адоніса поєднаний з іронією, яка часом набирає навіть знижувального відтінку. Юний мисливець комічно виглядає, коли намагається вирватися з рук Венери, надто прозаїчні всі його репліки і т. ін.

Лише в одному епізоді Адоніс ширше пояснює свою відразу до почуття. Яскрава любовна поема перетворюється на філософський диспут, який нагадує суперечку Глупоти й Мудреця в славнозвісній книзі Еразма Роттердамського («Похвала глупоті»). «Любов, що мудра в глупоті — глупомудра», — природне прагнення людського ества до активної гармонії з навколишнім світом. Адоніс, який повстав проти Кохання, повторює давні казання, відкидає земну, тілесну первооснову почуття, вбачаючи в ньому тільки хтивість. Любовна пристрасть лякає героя. Він хоче зберегти поміркованість, спокій: «Гармонія щоб не проникла злудна у тихий прихисток моїх грудей». Адоніс хоче існувати лише заради самого себе (міф про Нарциса). Любов для нього: «Це ж борг! Себе ж боргами обморочу!» Своїм небажанням кохати герой порушує одвічний закон буття. Згадаймо «розділ про борги» у книзі французького гуманіста Ф. Рабле («Гаргантюа і Пантагрюель»), пронизаний думкою про взаємозалежність усього сушого в природі.

Природа помщається над Адонісом, який порушив її закон. На зміну гармонії приходить хаос. Останні епізоди поеми надзвичайно динамічні. Картини прекрасної і умиrotвореної природи зникають. Куші чіпляються за одіж охопленої відчаєм Венери, коріння дерев перепиняє їй шлях. Дисгармонія набирає всесвітнього характеру. Втіленням руйнівних сил природи стає смерть. Проте це не Фатум античних трагедій, що переслідує героїв. Сама смерть, яка постає у вигляді дикого вепра, тут природна. Це частка природи, що втратила гармонію. Фінал поеми трагічний, але не безвихідний. Гуманістичний ідеал прекрасної і досконалої людини, яка живе в гармонії з навколишнім світом, не здійснився. Однак життєдайна сила природи безмежна. Адоніс відроджується в прекрасній квітці.

Уривок із поеми («Кінь») російською мовою переклав у 1947 р. С. Маршак. Українською мовою поему перекладено вперше.